

“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार आणि यासाठी शिक्षणप्रसार”

-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे ,

विवेकानंद कॉलेज ,कोल्हापूर (अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

इतिहास विभाग

सूचना

दि. १९/११/२०२३

विवेकानंद कॉलेजच्या बी.ए. भाग I वर्गातील VSC च्या सर्व विद्यार्थी विद्यार्थीनीना सूचित करण्यात येते की, बुधवार दि. २२/११/२०२३ रोजी सकाळी ठीक १०.०० वा. रूम नं. २४ मध्ये प्रा. अश्विनी खवळे यांनी 'वस्तुसंग्रहालयांचा अभ्यास' या विषयावर सरप्राईज टेस्टचे आयोजन केले आहे तरी सर्व विद्यार्थ्यांनी तयारीनिशी उपस्थित राहावे. सदरची टेस्टसाठी सर्व विद्यार्थ्यांची उपस्थिती अनिवार्य आहे याची कृपया सर्वांनी नोंद घ्यावी .

प्रा. अश्विनी खवळे

डॉ. एस. आर. कट्टीमनी
विभाग प्रमुख
इतिहास विभाग,
विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर,
(अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार आणि यासाठी शिक्षणप्रसार”

-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे ,

विवेकानंद कॉलेज ,कोल्हापूर (अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

इतिहास विभाग

प्रश्नपत्रिका

दि : २२/११/२०२३

बी. ए. भाग - I

सेमिस्टर - III

पेपर क्रमांक -

विषय - “वस्तुसंग्रहालयांचा अभ्यास ”

प्रकरण १ - वस्तुसंग्रहालयांची ओळख

सरप्राईज टेस्ट

वेळ - सकाळी १०.०० ते १०.४५ वा.

प्रश्न - वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिहा. (गुण 10)

“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार आणि यासाठी शिक्षणप्रसार”
-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे ,

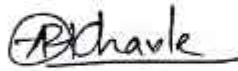
विवेकानंद कॉलेज ,कोल्हापूर (अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

इतिहास विभाग

“सरप्राईज टेस्टचा ” – अहवाल

दि : २३/११/२०२३

महाविद्यालयाच्या बी.ए. भाग I वर्गातील VSC च्याविषयाच्या विद्यार्थ्यांची बुधवार दि. २२/११/२०२३ रोजी सरप्राईज टेस्ट घेण्यात आली होती. यावेळी १५ विद्यार्थी उपस्थित होते. सरप्राईज टेस्टमुळे विद्यार्थ्यांची परीक्षेसाठी लागणारी आवश्यक तयारी होण्यास मदत झाली. व परीक्षेबाबत वाटणारी भीती कमी झाली व विद्यार्थ्यांमधील आत्मविश्वास वाढला तसेच विद्यार्थ्यांमध्ये विषयाबद्दल गोडी निर्माण होण्यास मदत मिळाली तसेच विद्यार्थ्यांना प्रश्न कसे सोडवावेत याबद्दल मार्गदर्शन करण्यात आले तसेच त्यांना अभ्यासाबद्दल प्रेरित करण्यात आले.

प्रा.अश्विनी खवळे

डॉ. एस. आर. कडमीनी
विभाग प्रमुख
इतिहास विभाग,
विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर.
(अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार आणि यासाठी शिक्षणप्रसार”
-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे,

विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर (अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

इतिहास विभाग

गुणपत्रक / मार्कलिस्ट दि: १३/११/२०२३

वर्ग - बी.ए. I सेमिस्टर I

पेपर क्र. VSC टेस्ट सुरप्राप्ति टेस्ट

प्रकरणाचे नाव - बलुसंग्रहातूनच्या अध्याय एकूण गुण १०

अ.क्र.	रोल नंबर	मिळालेले मार्क्स	अ.क्र.	रोल नंबर	मिळालेले मार्क्स
1.	4311	09	11.		
2.	4041	10	12.		
3.	4148	10	13.		
4.	4293	09	14.		
5.	4082	10	15.		
6.	4318	09	16.		
7.	4079	08	17.		
8.	4290	09	18.		
9.			19.		
10.			20.		

P. Chavle
विषय शिक्षक स्वाक्षरी

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)**SUPPLIMENT**Signature
of
Supervisor*Phanik*

Suppliment No. :

Roll No. : 4148

Class : BA-I

Subject : वस्तुसंग्रहालय

Test / Tutorial No. :

Div. :

प्रश्न वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिहा.

• प्रस्तावना

लोकरंजनाप्रमाणेच, लोकप्रशिक्षण ही वस्तुसंग्रहालयाची जबाबदारी झाल्याने वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती प्रचंड प्रमाणावर वाढलेली दिसून येते. याचा प्रत्यक्ष परिणाम म्हणजे वस्तुसंग्रहालयाचे विविध प्रकार होय. अशा वस्तुसंग्रहालयांच्या विविध प्रकारांवरूनच आपल्याला वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती कळून येते. सर्वसाधारणतः जगात वस्तुसंग्रहालयाचे तीन निकषांवर विभागलेली दिसून येतात. कलात्मक, ऐतिहासिक आणि शास्त्रीय या निकषांवरच वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार पडतात.

• अर्थ व व्याख्या

वस्तुसंग्रहालयात सांस्कृतिक मुल्ये, कलात्मक वस्तू, ऐतिहासिक, शास्त्रीय व तांत्रिक वस्तू यांचे प्रदर्शन केले जाते. श्री.म. केतकर यांच्या मतानुसार, "वस्तुसंग्रहालय म्हणजे मानवी जीवनाच्या भूतकाळातील व्यवहारासंबंधीच्या वस्तूंचे शास्त्रीय संग्रहण, वर्गीकरण व संरक्षण करणारी संस्था होय. जी मनोरंजन व ज्ञान या साधनांनी मानवी प्रगतीच्या कक्षा रुंदवण्यास मदत करते."

• यूनोस्कोपी व्याख्या

“वस्तुसंग्रहालय म्हणजे कलात्मक, ऐतिहासिक, शास्त्रीय व तंत्रज्ञानाविषयक वस्तूंचा संचय करून आनंद देणारी संस्था होय.

• जॉन एम. ए. थॉमसन

वस्तुसंग्रहालय सामाजिक बांधीलकी अधोरेखित करून ‘आम जनतेला’ सदैव खुली असलेली व जनतेसाठी सेवेसाठी आणि विकासासाठी जी केवळ नफा मिळवण्यासाठी उभारलेली नाही अशी कायमस्वरूपी संस्था म्हणजे ‘वस्तुसंग्रहालय’ अशी व्याख्या केली आहे.

• मारखम

मारखम यांच्या मतानुसार, ‘वस्तुसंग्रहालय ही समाजाला सेवा देणारी संस्था असून, या सेवांमध्ये वस्तूंची जमवाजमव, त्यांचा अन्वार्थ लावणे आणि शैक्षणिक सेवा पुरवणे अशांचा समावेश होतो. म्हणजेच वस्तुसंग्रहालयामध्ये वस्तूंना बोलक्या करणे किंवा अन्वार्थ लावणे ही एक जबाबदारी निर्माण झाली.

• बाळासाहेब खेर

पूर्वी वस्तुसंग्रहालय म्हणजे प्राचीन अवशेष राखून ठेवणारी व ज्यामध्ये विद्वानांना शास्त्रज्ञांचा रस आहे व त्या वस्तूंची मांडणी शास्त्रीय पद्धतीने झाली आहे, अशी वास्तू होती; परंतु आधुनिक वस्तुसंग्रहालय म्हणजे शिक्षण देणारी अशी एक संस्था आहे. वस्तुसंग्रहालय म्हणजे विद्यापीठ होय. ज्याच्यामार्फत विद्यादानाचे कार्य केले जाते.

• अस्तिथी संस्कृती कोश

‘नानाविध वस्तूंचा संग्रह जीथे व्यवस्थितपणे ठेवलेला असतो अशा स्थानाला वस्तुसंग्रहालय असे म्हणतात.

थोडक्यात, वस्तुसंग्रहालयाची काही ठळक लक्षणे आपल्याला सांगता येतील.

१. वस्तुसंग्रहालय ही फायदा-तोटा न करणारी संस्था

2. कायमस्वरूपी व खुली अशी संस्था असते.
3. येथे संस्कृती व प्रकृतीच्या संदर्भातील दृश्य तसेच प्रतीकात्मक स्वरूपाच्या वस्तूंचा संग्रह करणे.
4. वस्तुसंग्रहालयातील वस्तूंचे जतन आणि प्रदर्शन केले जाते.
5. या वस्तुसंग्रहालयातील वस्तूंमधून संशोधन केले जाते.
6. वस्तुसंग्रहालयाचा मुख्य हेतू या संस्थेला भेट देणाऱ्यांचे मनोरंजन करणे, त्यांना माहिती घावी तसेच त्यांचे प्रबोधनही व्हावे हा असतो.
7. यामुळे एकंदर समाजाचे हित जोपासले जाऊन तिचा विकास होत असतो.

● वस्तुसंग्रहालयांचे प्रकार

① ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय

मानवी जीवनाला हजारो वर्षांपासूनचा इतिहास आहे. प्राचीन काळाप्रमाणेच मध्ययुगीन कालखंड, आधुनिक कालखंड, या काळातील माहिती उत्खननाद्वारे इतिहास संशोधनाला प्राप्त झाली आहे. महाराष्ट्रात व भारतातील इतरही ठिकाणी मध्ययुगीन व मराठा कालखंडातील घटनांचा मागोवा घेण्यासाठी उत्खनन चालू आहे. अशा ठिकाणी सापडलेल्या मानवी जीवनाशी संबंधातील वस्तूंचे संकलन करून ठेवण्यासाठी वेगवेगळ्या महत्त्वाचे ठरतात. तसेच काही ऐतिहासिक महत्त्वाच्या व्यक्तींच्या स्मरणार्थ अथवा वर्तमानकालीन शेर व्यक्तींच्या खाजगी वस्तूंची वस्तुसंग्रहालये उभारलेली असतात. अशांना व्यक्तिविषयक वस्तु / संग्रहालये म्हणता येईल.

② कला वस्तुसंग्रहालय

प्राचीन काळापासून ते मध्ययुगीन काळापर्यंत राज्य करणाऱ्या सत्ताधीशांनी आपल्या काळात मुर्तिकला, शिल्पकला व चित्रकलेचा विकास केलेला दिसून येतो. कलेच्या क्षेत्रातील काही उदाहरणे पाहिल्यास असामान्य स्वरूपाची प्रगती केल्याचे जाणवते. उदा. मथुरा, अजिंठा, नाशिक, बडोदा, कोलकाता, अशा अनेक ठिकाणी कलेचे जे प्राचीन अवशेष प्राप्त झालेले आहेत ते संग्रहालयात संकलन करून ठेवलेले आहेत. या वस्तूंच्या आधारे कलेच्या क्षेत्रातील भारतीय लोकांनी केलेल्या कला-कौशल्याची माहिती मिळवणे शक्य आहे. कला वस्तुसंग्रहालयांमध्ये भारतामधील नॅशनल गॅलरी ऑफ मॉडर्न आर्ट, दिल्ली,

आशुतोष म्युझियम ऑफ इंडियन आर्ट, कोलकत्ता यांचा उल्लेख करावा लागेल.

③. शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय

शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयांमध्ये Museum of Natural History, Museum of Exact / applied Science, Technological Museum अशा प्रकारच्या वस्तु संग्रहालयांच्या समावेश होतो. निसर्ग इतिहास वस्तुसंग्रहालयातून मानव या व पर्यावरणाच्या ऐतिहासिक विकास अशा प्रकारे दाखविला जातो की, ज्यायोगे प्रेक्षकांमध्ये आपल्या पर्यावरणाबाबत उत्सुकता निर्माण होईल तसे त्यांच्यात मानव पर्यावरणाच्या सहसंबंधाचे आकलन करून घेण्याबद्दल जागृती निर्माण होईल आणि त्यांच्या मनात पर्यावरणाच्या संवर्धनाबाबत आस्था निर्माण होईल. यामध्ये आपले पर्यावरणातील विविधता, आपण व पर्यावरण संबंध, पर्यावरणासमोरील प्रश्न याबाबत माहिती दिली जाते. थोडक्यात यातून 'संस्कृती व प्रकृती' यांचा सहसंबंध अभ्यासला जातो.

④. मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय

अर्बिकडे मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालयांचीही निर्मिती होऊ लागलेली आहे. यामध्ये आदिवासी जमातींच्या संस्कृतीचे प्रदर्शन घडविणाऱ्या वस्तू व स्थापन प्रकारांच्या समावेश केला जातो. जसे त्यांची घरे, दैनंदिन वापराच्या वस्तू, उपजीविकेची साधने, पारंपारिक ज्ञानाची साधने, कला प्रकार, वाद्ये, उत्सवातील साधने, देव देवक मुखवटे, शस्त्रास्त्रे इत्यादी. यामधून आपल्याला आदिवासी संस्कृतीचे आणि तिच्या विश्वासे, तिच्या ऐतिहासिक व मानसिक नैसर्गिक पर्यावरणीय चौकटीमधून समग्र व व्यापक आकलन होण्यास मदत मिळते. उदा. पुणे विद्यापीठ येथील मानवशास्त्रीय संग्रहालय, पुणे येथील इंदिरा गांधी मानव संग्रहालय.

⑤. ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय

ही वस्तुसंग्रहालये ग्रामीण आगातच निर्माण केली जातात. ही एकतर गावामध्येच स्थिर असतात अथवा फिरत्या स्वरूपातील असतात. त्याचप्रमाणे काही प्रासंगिक स्वरूपाची मेळाव्यासारखीसुद्धा असतात. यामध्ये स्थानिक लोकांच्या गरजा विचारात घेऊन त्यांच्यासाठी उपयुक्त असणाऱ्या आधुनिक शोधांचे, वैज्ञानिक प्रगतीचे प्रदर्शन करून त्यांचे प्रबोधन केले जाते.

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)**SUPPLIMENT**Signature
of
Supervisor

Suppliment No. :

Roll No. :

Class :

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

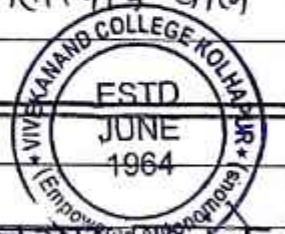
उदा. जंगल संवर्धन, रेशीम उत्पादन, मधुमक्षिका पालन बागकाम इत्यादी. त्याचबरोबर अशा वस्तुसंग्रहालयामधून स्थानिक वस्तूंचाही समावेश केला जातो.

⑥ बाल वस्तुसंग्रहालय

ज्या स्वरूपाच्या वस्तुसंग्रहालयातून अशा प्रकारच्या वस्तु प्रदर्शित केल्या जातात किंवा विविध कार्यक्रम राबविने जातात, की ज्यामुळे मुलांना एक अनौपचारिक शिक्षण मिळून जाते. अशांना 'बाल वस्तुसंग्रहालय' असे म्हणतात. यामध्ये मुलांना वस्तुसंग्रह 'हाताळायला' दिला जातो. १८९९ मध्ये स्थापन झालेले 'ब्रुकलिन चिल्ड्रन्स म्युझियम' हे जगातील पहिले बाल वस्तुसंग्रहालय होय. अमेरिकेतून जगभर या बाल वस्तुसंग्रहालयाच्या संकल्पनेचा वेगाने प्रसार झाला. यासाठी १९६२ मध्ये 'असोसिएशन ऑफ चिल्ड्रन्स म्युझियम' ही संस्था आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्थापन झालेली आहे. भारतामधील बालभवन, नवी दिल्ली हे एक महत्वाचे बाल वस्तुसंग्रहालय आहे.

⑦ बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालये

बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालयामध्ये विविध आवडीनुसार वस्तुचे प्रदर्शन केलेले असते. यामध्ये वस्तूंचा गोडवळ होऊ नये म्हणून अशा विविध वस्तूंचे व्यवस्थित वर्गीकरण करून विविध निकषांखाली

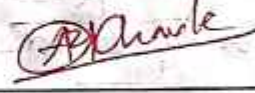

विधिक (Dialects) निर्माण करून अशांचे प्रदर्शन केले जाते. अर्थात् या सर्व वस्तू ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्यातून मांडलेल्या असल्याने यांच्या विकासांचा आपल्याला बोध होत असतो. बहुतेक प्रादेशिक व राष्ट्रीय समुहाची वस्तुसंग्रहालये यामध्ये मोडतात. जसे नॅशनल म्युझियम नवी दिल्ली, इंडियन म्युझियम कोलकत्ता, सातारजंग म्युझियम हैद्राबाद, छत्रपती शिवाजी महाराज म्युझियम मुंबई, राजा केळकर वस्तुसंग्रहालय पुणे आणि सर्व राज्य पुरातत्त्वीय खात्याच्या नियंत्रणाखाली असणारी राज्य वस्तुसंग्रहालय होय.

10/10

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)**SUPPLIMENT**Signature
of
Supervisor

Suppliment No. :

Subject :

Roll No. :

4311

Test / Tutorial No. :

Class :

BA - I

Div. :

1]

1) वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिहा.

- प्रस्तावना :- लोकारजानाप्रमाणेच लोक प्रशिक्षण हे वस्तुसंग्रहालयाची जबाबदारी झाल्याने वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती प्रचंड प्रमाणावर वाढलेली वस्तुसंग्रहालयाचे विविध प्रकारावस्व आपल्याला सर्व साधारणतः जगात वस्तुसंग्रहालये तीन निष्का वर विविध प्रकारावस्व येतात. तीन निष्कावर विभागलेली दिसून येतात. कुलात्मक ऐतिहासिक दिसून शास्त्रीय निष्कावस्व वस्तु संग्रहालयाचे प्रकार पडतात.

- वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार.

- 1) ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय
- 2) कुला वस्तुसंग्रहालय
- 3) शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय
- 4) मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय
- 5) बाल वस्तुसंग्रहालय
- 6) ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय
- 7) बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालय

1. ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय :-

मानवी जीवनाला हजारों वर्षांपासूनच कालखंड आधुनिक कालखंड या काळातील माहिती उत्खननाद्वारे इतिहास संशोधकांना प्राप्त झालेली आहे. महाराष्ट्रात व मराठी भारतातील इतरही ठिकाणी मध्ययुगीन व मराठा कालखंडातील घटनांचा मागोपाळ घेण्यासाठी उत्खनन चालू आहे. अशा ठिकाणी सापडलेल्या मानवी जीवनाशी संबंधातील वस्तूंचे संकलन कुकन ठेवण्यासाठी वेगवेगळे काळा कालखंडांशी संबंधित असलेली अशी संग्रहालयांची वस्तूंचे जतन कुकन ठेवण्यासाठी महत्वाचे ठरतात तसेच काही ऐतिहासिक महत्वाच्या व्यक्तींच्या राजकीय वस्तूंची संग्रहालयांचे उभारलेली असतात अशांना व्यक्तिविषयक संग्रहालये म्हणता येतील.

2) कला वस्तुसंग्रहालय :-

प्राचीन काळापासून ते मध्ययुगीन काळापर्यंत राज्यकारणांच्या सत्ताशक्ती चित्रकला विकास आपल्या काळात मूर्तिकला शिल्पकला व चित्रकला विकास केलात दिसून येतो. कुलेच्या क्षेत्रातील काही उदाहरणे.

उदा. मथुरा, अजिंठा, नाशिक, बडोदा, जालंधा,
अशा अनेक ठिकाणी कुलेचे जे प्रचिन अवशेश
प्राप्त झाले आहेत. ते संग्रहालयात संकलन करून
ठेवण्यात आलेले आहेत या वस्तूंच्या आधारे कुलेच्या
क्षेत्रामध्ये भारतीय लोकांनी केलेल्या कला केशा ल्याची
माहिती मिळते भरता मधील नॅशनल गॅलरी ऑफ मॉडर्न
आर्ट दिल्ली आशुतोष म्युझियम ऑफ इंडियन आर्ट
कोलकत्ता यांचा उल्लेख करावा लागेल.

3 शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय :-

शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयांमध्ये

Museum of Natural History museum of exactional
technological museum.

अशा प्रकारच्या वस्तु संग्रहालयातून समावेश होतो. निसर्ग
इतिहास वस्तु संग्रहालयातून व पर्यावरणाच्या प्रतिसाद विकास
अशा प्रकारे दाखविला जातो की ज्या रीती प्रेक्षकांमध्ये आपल्या
पर्यावरणाच्या सहसंबंधाचे आकलन करून मनात पर्यावरणाच्या
संवर्धनाबाबत आपल्या निर्माण होईल यांमध्ये आपल्या
पर्यावरणासमोरील प्रश्न याबाबत माहिती दिली जाते. थोडक्यात
यातून 'संस्कृती व प्रकृती' यांची सहसंबंध अवूयासल
जातो.

५ मानवशास्त्रीय विषयक वस्तुसंग्रहालय :-

अतिकडे मानवशास्त्राविषयक वस्तुसंग्रहालयाची हि निमिती होऊ लागलेली आहे. स्थापत्य प्रकारांच्यामध्ये आदिवासी जमाण्यांच्या वस्तुसमावेश केल्या जाते. असे त्यांचे घरे, दैनंदिन वापराच्या वस्तु उपजिक्किकेची साधने, पारंपारिक ज्ञानाची साधने, कुला प्रकार, वाद्य, उत्सावातील साधने, देवक, मुरवावेत इत्यादी यामध्ये आपल्याला आदिवासी संस्कृतीचे आणखी निष्ठा विश्वाचे निष्ठा ऐतिहासिक व मानसीक नैसर्गिक पर्यावरणीया चौकटीमधून समग्र व व्यापक आकलन होण्यास मदत मिळते. उदा, पुणे विद्यापीठ येथील मानवशास्त्रीय संग्रहालय, पुणे, विद्यापीठ येथील मानवशास्त्रीय विषय संग्रहालय पुणे, ओपाळ येथील इंदिरा गांधी मानव संग्रहालय.

६ ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय :-

हि वस्तुसंग्रहालये ग्रामीण भागातच निर्माण केली जाते. हि एक तर गावामध्ये स्थिर असतात अथवा फिरत्या. प्रसंगिक स्वरूपाची मिळण्यासारखी सुद्धा असतात. यामध्ये स्थानिक लोकांच्या गरजा विचारून घेऊन त्यांच्यासाठी उपयुक्त असणाऱ्या आधुनिक शोधाने, वैज्ञानिक प्रगतीचे प्रदर्शन करून त्यांचे प्रबोधन केले जाते.

9/10

नाव : कु. अक्षता लक्ष्मण देवदास

॥ ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार ॥

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

49443

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

[Signature]

Suppliment No. :

Roll No. : 4041

Class :

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या आंगुन त्याचे प्रकार लिहा.

• प्रस्तावना :

लोकसंजनाप्रमाणेच, लोकप्रशिक्षण ही वस्तुसंग्रहालयाची जबाबदारी आल्याने वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती प्रपंच प्रमाणावर वाढलेली दिसून येते. याचा प्रत्यक्ष परिणाम म्हणजे वस्तुसंग्रहालयाचे विविध प्रकार होय. अशा वस्तुसंग्रहालयाच्या व्याप्ती कळून येते अर्वासाधारतात : जगात वस्तुसंग्रहालयाचे तीन निकाषांवर विभागलेली दिसून येतात कलात्मक, ऐतिहासिक आणि शास्त्रीय या निकाषांवर वस्तुसंग्रहालय याचे प्रकार पडतात.

• अर्थ व व्याख्या :

वस्तुसंग्रहालयात सांस्कृतिक मुल्ये, कलात्मक वस्तु ऐतिहासिक शास्त्रीय व तांत्रिक वस्तु यांचे प्रदर्शन केले जाते. श. म. केतकर यांच्या मतानुसार, "वस्तुसंग्रहालय म्हणजे मानवी जीवनाच्या भूतकाळातील व्यवहारासंबंधित वस्तुंचे शास्त्रीय अंशकण, वर्गीकरण व संरक्षण करणारी संस्था होय. जी मनोरंजन व ज्ञान या साधनांनी मानवी प्रगतीच्या कक्षा रुंदावण्यास महत्त्व करते."

• यूनेस्कोची व्याख्या :

✓ वस्तुसंग्रहालय म्हणजे कलात्मक, ऐतिहासिक, शास्त्रीय व तंत्रज्ञानाविषयक वस्तुंचा संग्रह करून आनंद देणारी संस्था होय.

• जॉन. एम. ए. थॉमसन :

वस्तुसंग्रहालय सामाजिक बांधीलकी अधोरेखित करून आम जनतेला सहेव खुली असलेली व जनतेसाठी सेवेसाठी आणि विकासासाठी जी केवळ नफा मिळवण्यासाठी उभारलेली नाही अशी कायमस्वरूपी संस्था म्हणजे 'वस्तुसंग्रहालय' अशी व्याख्या केली आहे.

• ब्राऊनचे थोर :

✓ पूर्वी वस्तुसंग्रहालय म्हणजे प्राचीन अवशेष राखून ठेवणारी व ज्यामध्ये विद्वानांना शास्त्रज्ञांचा रस आहे व त्या वस्तुंची झांजी शास्त्रीय पद्धतीने आली आहे अशी वस्तु होती; परंतु आधुनिक वस्तुसंग्रहालय म्हणजे शिक्षण अशी एक संस्था आहे वस्तुसंग्रहालय म्हणजे विद्यापीठ होय. ज्याच्यामार्फत विद्वानांचे कार्य केले जाते.

• भारतीय संस्कृती कोश :

✓ नानाविध वस्तुंचा संग्रह जीथे व्यवस्थितपणे ठेवलेला असतो अशा स्थानाला वस्तुसंग्रहालय असे म्हणतात. थोडक्यात, वस्तुसंग्रहालयाची काही ठळक लक्षणे आपल्याला सांगता येतील.

1) वस्तुसंग्रहालय ही पायदा - तोटा न करणारी संस्था

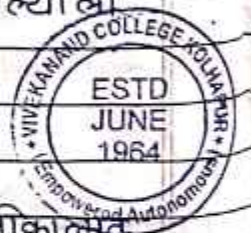
2) कायमस्वरूपी व खुली अशी संस्था असेते

3) येथे संस्कृती व प्रकृतीच्या संदर्भातील हश्य तसेच प्रतीकात्मक स्वरूपाच्या वस्तुंचा संग्रह करणे.

4) वस्तुसंग्रहालयातील वस्तुंचे जतन आणि प्रदर्शन केले जाते

5) या वस्तुसंग्रहालयातील वस्तुंमधून संगोपन केले जाते

6) वस्तुसंग्रहालयाचा मुख्य हेतू या संस्थेला भेट देणाऱ्यांचे

मनोरंजन करेव. त्याला माहिती द्यावी तसेच त्याचे प्रबोधनही
व्हावे हा असतो.

7) यामुळे एकंदर समाजाचे हित जोपासेले जाऊन त्याचा विकास होत
असतो.

• वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार :

① ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय :

मानवी जीवनाला हजारो वर्षांपासूनचा इतिहास आहे. प्राचीन
काळापासून मध्ययुगीन काळखंड, आधुनिक काळखंड या काळातील
माहिती उत्खननाद्वारे इतिहास संशोधनाला प्राप्त झाली आहे.
महाराष्ट्रात व भारतातील इतरही ठिकाणी मध्ययुगीन व मराठा
काळखंडातील घटनांचा मागोवा घेण्यासाठी उत्खनन चालू आहे अशा
ठिकाणी सापडलेल्या मानवी जीवनाशी संबंधातील वस्तूंचे
संकलन करून ठेवण्यासाठी वेगवेगळ्या महत्त्वाचे ठरतात. तसेच
काही ऐतिहासिक महत्त्वाच्या व्यक्तींच्या स्मरणार्थ अथवा वर्तमानका-
लित घोर व्यक्तींच्या खाजगी वस्तुंची वस्तुसंग्रहालये उभारलेली
असतात. अशांना व्यक्तिविषयक वस्तु / संग्रहालये म्हणता येईल.

② कला वस्तुसंग्रहालय :

प्राचीन काळापासून ते मध्ययुगीन काळापर्यंत राज्य करणाऱ्या सत्ताधी-
शांनी आपल्या काळात मुर्तीकला, शिल्पकला व चित्रकलेचा विकास
केलेला दिसून येतो. कलेच्या क्षेत्रातील काही उदाहरणे पाहिल्यास
असामान्य स्वरूपाची प्रगती केल्याचे जाणवते. उदा. मथुरा,
अजिंठा, नाशिक, बडोदा, नालंदा अशा अनेक ठिकाणी
कलेचे जे प्राचीन अवशेष प्राप्त झालेले आहेत ते संग्रहाल-
यात संकलन करून ठेवलेले आहेत. या वस्तूंच्या आधारे
केलेल्या क्षेत्रामध्ये भारतीय लोकांनी केलेल्या कला-
ची माहिती मिळवणे शक्य झाले आहे. कला वस्तुसंग्रहालया
मध्ये भारतामधील नेशनल गॅलरी ऑफ मॉडर्न
अर्ग्युमेण्ट म्युसियम ऑफ इंडियन आर्ट कोलकत्ता यांचा उल्लेख करावा.

③ शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय :

शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयामध्ये Museum of Natural History, Museum of Exact / Applied Science, Technological Museum अशा प्रकारच्या वस्तु संग्रहालयांच्या समावेश होतो निसर्ग इतिहास वस्तुसंग्रहालयातून मानव या व पृथ्वीविराग्या ऐतिहासिक विकास अशा प्रकारे हाखविल जातो की, ज्यायोगे प्रेक्षकांमध्ये आपल्या पृथ्वीविराग्याबाबत उत्सुकता निर्माण होईल तसेच त्याच्यात मानव पृथ्वीविराग्या अस्संबंधाचे आकलन करून घेण्याबद्दल आस्था निर्माण होईल यामध्ये आपले पृथ्वीविराग्यातील विविधता, आपण व पृथ्वीविराग्या अंबंध पृथ्वीविराग्यासमोरील प्रश्न याबाबत माहिती दिली जाते थोडक्यात यातून 'संस्कृती' व 'प्रकृती' यांचा अस्संबंध अभ्यासला जातो.

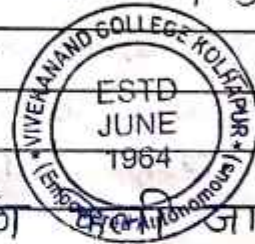
④ मानवशास्त्राविषयक वस्तुसंग्रहालय :

अलीकडे मानवशास्त्राविषयक वस्तुसंग्रहालयाचीही निर्मिती होऊ लागलेली आहे यामध्ये आदिवासी जमातीच्या संस्कृतीचे प्रदर्शन घडविणाऱ्या वस्तु व स्थापत्य प्रकारांचा समावेश केला जातो जसे त्यांची घर, हॅनेहिन वापरत्या वस्तु उपजीविकेची साधने पारंपारिक ज्ञानाची साधने कला, प्रकार, वाद्ये उत्सावातील साधने, हेव हेवक मुखवटे, शास्त्रास्त्रांच्या ऐतिहासिक व मानसिक नैसर्गिक पृथ्वीविराग्याचे चौकटीमधून समग्र व व्यापक आकलन होण्यास मदत मिळते.

उदा. पुणे विद्यापीठ येथील मानवशास्त्रीय संग्रहालय, पुणे ओपाळ येथील इंदिरा गांधी मानव संग्रहालय.

⑤ ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय :

ही वस्तुसंग्रहालये ग्रामीण आगात्य निर्माण करतात ही एकतर गावामध्येच स्थिर असतात. अथवा फिरत्या स्वरूपातील असतात. त्याप्रमाणे काही प्रसांगिक स्वरूपाची मेळाव्यासारखी सुद्धा असतात त्यामध्ये स्थानिक लोकांच्या अस्सा, विचारात घेऊन त्यांच्यासाठी उपयुक्त असणाऱ्या आधुनिक शोधाचे वैज्ञानिक प्रगतीचे प्रदर्शन करून त्यांचे प्रबोधन केले जाते.

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "

-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

Suppliment No. :

Roll No. :

Class :

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

उदा. जंगल, संवर्धन, रेशीम उत्पादन, मधुमक्षिका पालन
बागकाम इत्यादी त्याचबरोबर अशा वस्तुसंग्रहालयामधून स्थानिक
वस्तुंचाही समावेश केला जातो.

⑥ बाल वस्तुसंग्रहालय :-
ज्या स्वरूपाच्या वस्तुसंग्रहालयातून अशा प्रकारच्या वस्तु प्रदर्शित
केल्या जातात किंवा विविध कार्यक्रम राबविले जातात, की
त्यामुळे मुलांना एक अनौपचारिक शिक्षण मिळून जाते अशांना
'बाल वस्तुसंग्रहालय' असे म्हणतात. यामध्ये मुलांना वस्तु-
संग्रह 'हाताळायला' दिले जाते. 1899 मध्ये स्थापन आलेले
'ब्रुकलिन पिल्ड्रन्स म्युझियम' हे जगातील पहिले बालवस्तु-
संग्रहालय होय. अमेरिकेतून जगाभर या बाल वस्तुसंग्रहालया-
च्या संकल्पनेचा वेगाने प्रसार आला. यासाठी 1962 मध्ये
'असोसिएशन ऑफ पिल्ड्रन्स म्युझियम' ही संस्था आंतर-
राष्ट्रीय स्तरावर स्थापन आलेली आहे. भारतामधील
बालभवन, नवी दिल्ली हे एक महत्वाचे बाल वस्तु-
संग्रहालय आहे.

⑦ बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालय :-
बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालयामध्ये विविध आवडीनुसार

वस्तुचे प्रदर्शन केलेले असते. यामध्ये वस्तुंचा गोष्टी लोकां नये म्हणून अशा विविध वस्तुंचे व्यवस्थित वर्गीकरण करून विविध निकषांखाली विधिका (galleries) निर्माण करून आशांचे प्रदर्शन केले जाते अर्थात या सर्व वस्तु ऐतिहासिक परिपेक्ष्यातून मांडलेल्या असल्याने याच्या विकासाचा आपल्याला बोध होत असतो. बहुतेक प्रादेशिक व राष्ट्रीय स्तरावरील वस्तुसंग्रहालये यामध्ये मोठ्यात जसे नशनल म्युझियम नवी दिल्ली, इंडियन म्युझियम कोलकता, सावरजंग म्युझियम हैदराबाद, छ. शिवाजी महाराज म्युझियम मुंबई, राजा केवकर वस्तुसंग्रहालय पुणे आणि सर्व राज्य पुरातत्त्वविद्यालयांच्या नियंत्रणाखाली असणारी राज्य वस्तुसंग्रहालये होय.

(स्वाक्षित) कॉलेजावर

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

Dr. Chavle

Suppliment No. :

Roll No. : 4293

Class : B.A.I

Subject : वस्तुसंग्रहालय / VSC

Test / Tutorial No. :

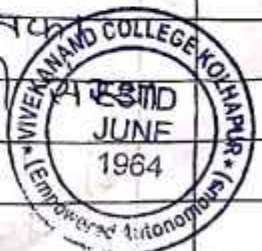
Div. :

वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिहा.
व्याख्या :

1) वस्तुसंग्रहालयात सांस्कृतिक मूल्ये, कलात्मक वस्तू, ऐतिहासिक, शास्त्रीय व तांत्रिक वस्तू यांचे प्रदर्शन केले जाते. श. म. केतकर यांच्या मतानुसार, "वस्तुसंग्रहालय म्हणजे मानवी जीवनाच्या भूतकाळातील व्यवहारासंबंधीच्या वस्तूंचे शास्त्रीय संग्रहण, वर्गीकरण व संरक्षण करणारी संस्था होय. जी मनोरंजन व ज्ञान या साधनांनी मानवी प्रगतीच्या कक्षा रुंदावण्यास मदत करते."

2) युनोस्कोची व्याख्या : "वस्तुसंग्रहालय म्हणजे कलात्मक, ऐतिहासिक, शास्त्रीय व तंत्रज्ञानविषयक वस्तूंचा संचय करून आनंद देणारी संस्था होय."

3) जॉन एम. ए. थॉमसन : वस्तुसंग्रहालय सामाजिक बांधीलकी अधोरेषित करून "आम जनतेला सदैव खुली असलेली व जनतेच्या सेवेसाठी आणि विकासासाठी जी केवळ नफा मिळवण्यासाठी उभारलेली नाही अशी कायमस्वरूपी म्हणजे वस्तुसंग्रहालय" अशी व्याख्या केलेली आहे.

*)

4) मारखम : मारखम यांच्या मतानुसार, 'वस्तुसंग्रहालय ही समाजाला सेवा देणारी संस्था असून, या सेवांमध्ये वस्तूची जर्मवाजमव, त्यांच्या अन्वयार्थ लावणे आणि शैक्षणिक सेवा पुरवणे अशांचा समावेश होतो. म्हणजेच वस्तुसंग्रहालयामध्ये वस्तूंना बोलक्या करणे किंवा अन्वयार्थ लावणे ही एक जबाबदारी निर्माण झाली.

5) बाबसाहेब खेर : 'पूर्वी वस्तुसंग्रहालय म्हणजे प्राचीन अवशेष शोधून ठेवणारी व ज्यामध्ये विद्वानांना शास्त्रज्ञानाचा रस आहे व त्या वास्तूची मांडणी शास्त्रीय पद्धतीने झाली आहे, अशी वास्तू होती; परंतु आधुनिक वस्तुसंग्रहालय म्हणजे शिक्षण देणारी अशी एक संस्थाच आहे. वस्तुसंग्रहालय म्हणजे विद्यापीठच होय, ज्याच्यामार्फत विद्यादानाचे कार्य केले जाते.

वस्तुसंग्रहालयांचे प्रकार :-

लेकरंजनाप्रमाणेच, लोकप्रशिक्षण ही वस्तुसंग्रहालयाची जबाबदारी झाल्याने वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती प्रचंड प्रमाणावर वाढलेली दिसून येते. याचा प्रत्यक्ष परिणाम म्हणजे वस्तुसंग्रहालयांचे विविध प्रकार होय. अशा वस्तुसंग्रहालयांच्या विविध प्रकारां-वरूनच आपल्याला वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती कळून येईल. सर्वसाधारणतः जगात वस्तुसंग्रहालये तीन निष्ठांवर विभागलेली दिसून येतात. कलात्मक, ऐतिहासिक आणि शास्त्रीय या निष्ठांवरच वस्तुसंग्रहालयांचे प्रकार पडतात.

1) ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय

2) कला वस्तुसंग्रहालय

3) शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय

4) मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय

5) ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय

6) बाल वस्तुसंग्रहालय

7) बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालय

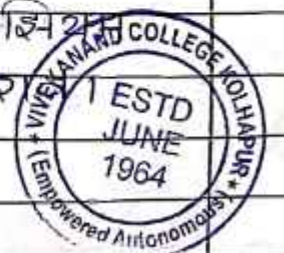

1 ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय :-

मानवी जीवनाला हजारो वर्षांपासूनचा इतिहास आहे. प्राचीन काळापासूनच मध्ययुगीन कालखंड, आधुनिक कालखंड या काळातील माहिती उखननाट्टाचे इतिहास संशोधकांना प्राप्त झालेली आहे. महाराष्ट्रात व भारतातील इतरही ठिकाणी मध्ययुगीन व मराठा कालखंडातील घटनांचा मागोवा घेण्यासाठी उखनन चालू आहे. अशा ठिकाणी सापडलेल्या मानवी जीवनाशी संबंधातील वस्तूंचे संकलन करून ठेवण्यासाठी वेगवेगळ्या कालखंडाशी संबंधित असलेली अशी संग्रहालये वस्तूंचे जतन करून ठेवण्यासाठी महत्वाचे ठरतात. तसेच काही ऐतिहासिक महत्वाच्या व्यक्तींच्या स्मरणार्थ अथवा वर्तमानकालीन थोर व्यक्तींच्या खाजगी वस्तूंची वस्तुसंग्रहालये उभारलेली असतात. अशांना व्यक्तीविषयक संग्रहालये म्हणता येईल.

2 कला वस्तुसंग्रहालय :-

प्राचीन काळापासून ते मध्ययुगीन काळापर्यंत राज्य करणाऱ्या सत्ताधीशांनी आपल्या काळात मूर्तिकला, शिल्पकला व चित्रकलेचा विकास केलेला दिसून येतो. कलेच्या क्षेत्रातील काही उदाहरणे पाहिल्यास असामान्य स्वरूपाची प्रगती केल्याचे जाणवते. उदा. मथुरा, अजिंठा, नाशिक, बडोदा, नालंदा अशा अनेक ठिकाणी कलेचे जे प्राचीन अवशेष प्राप्त झालेले आहेत ते संग्रहालयात संकलन करून ठेवण्यात आलेले आहेत. या वस्तूंच्या आधारे कलेच्या क्षेत्रामध्ये भारतीय लोकांनी केलेल्या कला - कौशल्याची माहिती मिळवणे शक्य झालेले आहे. कला वस्तुसंग्रहालयांमध्ये भारतामधील नॅशनल गॅलरी ऑफ मॉडर्न आर्ट, दिल्ली, आशुतोष म्युझियम ऑफ इंडियन आर्ट, कोलकाता यांचा उल्लेख करू लागेल.

3. शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय :
शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयांमध्ये Museum of Natural History, Museum of Exact / applied Science, Technological Museums अशा प्रकारच्या वस्तुसंग्रहालयांचा समावेश होतो. निसर्ग इतिहास वस्तुसंग्रहालयातून मानव व पर्यावरणाचा ऐतिहासिक विकास अशा प्रकारे दाखविला जातो की, ज्यायोगे प्रेक्षकांमध्ये आपल्या पर्यावरणाबाबत उत्सुकता निर्माण होईल तसेच त्यांच्यात मानव पर्यावरणाच्या सहसंबंधांचे आकलन करून घेण्याबद्दल जागृती निर्माण होईल आणि त्यांच्या मनात पर्यावरणाच्या संवर्धनाबाबत आस्था निर्माण होईल. यामध्ये आपले पर्यावरणातील विविधता, आपण व पर्यावरण संबंध, पर्यावरणासमोरील प्रश्न याबाबत माहिती दिली जाते. थोडक्यात, यातून 'संस्कृती व प्रकृती' यांचा सहसंबंध अभ्यासला जातो.

4. मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय :
अलीकडे मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालयांचीही निर्मिती होऊ लागलेली आहे. यामध्ये आदिवासी जमातींच्या संस्कृतीचे प्रदर्शन घडविणाऱ्या वस्तू व स्थापत्य प्रकारांचा समावेश केला जातो. जसे त्यांची घरे, दैनंदिन वापराच्या वस्तू, उपजीविकेची साधने, पारंपारिक ज्ञानाची साधने, कला प्रकार, वाद्ये, उत्सवातील साधने, देव देवक मुखवटे शस्त्रास्त्रे इत्यादी. यामधून आपल्याला आदिवासी संस्कृतीचे आणि तिच्या विश्वाचे, तिच्या ऐतिहासिक व मानसिक नैसर्गिक पर्यावरणीय चौकटीमधून समग्र व व्यापक आकलन होण्यास मदत मिळते. उदा. पुणे विद्यापीठ येथील मानवशास्त्रीय संग्रहालय, पुणे भोपाळ येथील इंदिरा गांधी मानव संग्रहालय.

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Suppliment No. :

Roll No. :

Class :

B.A.I

Signature
of
Supervisor

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

5

ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय :

ही वस्तुसंग्रहालये ग्रामीण भागातच निर्माण केली जातात. ही एकतर गावामध्येच स्थिर असतात अथवा फिरत्या स्वरूपातील असतात. त्याचप्रमाणे काही प्रासंगिक स्वरूपाची मेळाव्यासारखीसुद्धा असतात. यामध्ये स्थानिक लोकांच्या गरजा विचारात घेऊन त्यांच्यासाठी उपयुक्त असणाऱ्या आधुनिक शोधांचे, वैज्ञानिक प्रगतीचे प्रदर्शन करून त्यांचे प्रबोधन केले जाते. उदा. जंगल संवर्धन, रेशीम उत्पादन, मधुमक्षिका पालन, बागकाम इत्यादी. त्याचबरोबर अशा वस्तुसंग्रहालयांमधून स्थानिक वस्त्रांची समीक्षा केला जाते.

6

बाल वस्तुसंग्रहालय :

ज्या स्वरूपाच्या वस्तुसंग्रहालयातून अशा प्रकारच्या वस्तू प्रदर्शित केल्या जातात किंवा विविध अशा प्रकारचे कार्यक्रम राबवले जातात, की ज्यामुळे मुलांना एक अनौपचारिक शिक्षण मिळून जाते अशा वस्तुसंग्रहालयांना 'बाल वस्तुसंग्रहालय' असे म्हणतात.

6. यामध्ये मुलांना वस्तुसंग्रह 'हातावायला' दिले जात. 1899 मध्ये स्थापन झालेल्या 'ब्रुकलिन चिल्ड्रन्स म्युझियम' हे जगातील पहिले बाल वस्तुसंग्रहालय होय. अमेरिकेतून जगभर या बाल वस्तुसंग्रहालयाच्या संकल्पनेचा वेगाने प्रसार झाला. यासाठी 1962 मध्ये 'असोसिएशन ऑफ चिल्ड्रन्स म्युझियम' ही संस्था आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्थापन झालेली आहे. भारतामधील बालभवन, नवी दिल्ली हे एक महत्त्वाचे बाल वस्तुसंग्रहालय आहे.

7. बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालये :
बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालयांमध्ये विविध आवडीनुसार वस्तूंचे प्रदर्शन केलेले असते. यामध्ये वस्तूंचा मोठ्या ठोक नये म्हणून अशा विविध वस्तूंचे व्यवस्थित वर्गीकरण करून विविध निकषांखाली विविध (Divisions) निर्माण करून अशांचे प्रदर्शन केले जाते. अर्थातच या सर्व वस्तू ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्यातून मांडलेल्या असल्याने त्यांच्या विकासांचा आपल्याला बोध होत असतो. बहुतेक राष्ट्रीय व प्रादेशिक स्वरूपाची वस्तुसंग्रहालये यामध्ये मोडतात. जसे नॅशनल म्युझियम नवी दिल्ली, इंडियन म्युझियम कोलकाता, सालारजंग म्युझियम हैद्राबाद, छत्रपती शिवाजी महाराज म्युझियम मुंबई, राजा केळकर वस्तुसंग्रहालय पुणे आणि सर्व राज्य पुरातत्त्वीय खात्याच्या नियंत्रणाखाली असणारी राज्य वस्तुसंग्रहालये होय.

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

[Signature]

Suppliment No. :

10
10

Roll No. :

4082

Class :

BA-I

Subject : VSC वस्तुसंग्रहालयशास्त्र

Test / Tutorial No. :

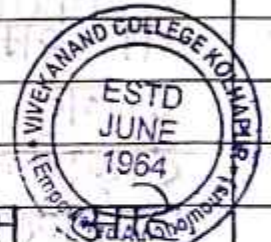
Div. :

प्रश्न वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिहा.

→ वस्तुसंग्रहालयात सांस्कृतिक मुल्ये, कलात्मक वस्तु ऐतिहासिक, शास्त्रीय व तांत्रिक वस्तु यांचे प्रदर्शन केले जाते. श. म. केतकर यांच्या मतानुसार, "वस्तुसंग्रहालय म्हणजे मानवी जीवनाच्या भूतकाळातील व्यवहारसंबंधीच्या वस्तुंचे शास्त्रीय संग्रहण, वर्गीकरण व संरक्षण करणारी संस्था होय. जी मनोरंजन व ज्ञान या साधनांनी मानवी प्रगतीच्या कक्षा रुंदावण्यास मदत करते."

* वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार पुढील मुद्द्यांच्या आधारे स्पष्ट करायला येतील →

1) ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय → मानवी जीवनाला हजारो वर्षांपासूनचा इतिहास प्राचीन काळाप्रमाणेच महयुगीन काळखंड, आधुनिक काळखंड या काळातील माहिती उत्खननाद्वारे इतिहास संशोधकांना प्राप्त झालेली आहे. महाराष्ट्रात व भारतातील इतरही ठिकाणी महयुगीन व मराठा काळखंडातील घटनांचा मागोवा घेण्यासाठी उत्खनन

चालू आहे. अशा ठिकाणी सापडलेल्या मानवी जीवनाशी संबंधातील वस्तूंचे संकलन करून ठेवण्यासाठी वेवेगळ्या कालखंडाशी संबंधित असलेली अशी संग्रहालये वस्तूंचे जतन करून ठेवण्यासाठी महत्त्वाचे ठरतात. तसेच काही ऐतिहासिक महत्त्वाच्या व्यक्तींच्या स्मरणार्थ ही वस्तुसंग्रहालये उभारलेली असतात.

2) कला वस्तुसंग्रहालय →

✓ प्राचीन काळापासून ते महद्युगीन काळापर्यंत राज्य करणाऱ्या सत्ताधीशांनी आपल्या काळात मुर्तिकला, शिल्पकला व चित्रकलेचा विकास केलेला दिसून येतो. कलेच्या क्षेत्रातील काही उदाहरणे पाहिल्यास असामान्य स्वरूपाची प्रगती केल्याचे जाणवते. उदा., मथुरा, अजिंठा, नाशिक, बडोदा, नालंदा अशा अनेक ठिकाणी कलेचे जे प्राचीन अवशेष प्राप्त झालेले आहेत ते संग्रहालयात संकलन करून ठेवण्यात आलेले आहेत. या वस्तूंच्या आधारे कलेच्या क्षेत्रामध्ये भारतीय लोकांनी केलेल्या कला-कौशल्याचे माहिती मिळवणे शक्य झालेले आहे.

3) शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय →

✓ शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयामध्ये Museum of Natural History, Museum of Exact / Applied Science, Technological Museums अशा प्रकारच्या वस्तु संग्रहालयांचा समावेश होतो. निसर्ग इतिहास वस्तुसंग्रहालयातून मानव व पर्यावरणाचा ऐतिहासिक विकास अशा प्रकारे दाखविता जातो की, ज्यायोगे प्रेक्षकांमध्ये आपल्या पर्यावरणाबाबत उत्सुकता निर्माण होईल तसेच त्यांच्यात मानव पर्यावरणाच्या संवर्धनाबाबत आस्था निर्माण होईल. यामध्ये आपले पर्यावरणातील विविधता, आपण व पर्यावरण संबंध, पर्यावरणासमोरील प्रश्न याबाबत माहिती दिली जाते.

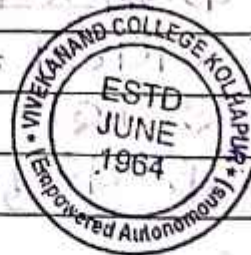
4) मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय →
अलीकडे मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालयांचीही निर्मिती होऊ लागलेली आहे. यामध्ये आदिवासी जमातींच्या संस्कृतीचे प्रदर्शन घडविणाऱ्या वस्तु, व स्थापत्य प्रकारांचा समावेश केला जातो. जसे त्यांची घरे, दैनंदिन वापराच्या वस्तु, उपजीविकेची साधने, पारंपारिक ज्ञानाची साधने, कला प्रकार, वाद्ये, उत्सवातील साधने, देव-देवक सुखवटे, शास्त्रास्त्रे इत्यादी. यामधुन आपल्याला आदिवासी संस्कृतीचे आणि तिच्या ऐतिहासिक व मानसिक नैसर्गिक पर्यावरणीय चौकटीमधुन समग्र व व्यापक आकलन होण्यास मदत मिळते.

5) ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय →
ही वस्तुसंग्रहालये ग्रामीण भागातच निर्माण केली जातात ही एकतर गावामध्येच स्थिर असतात. अथवा फिरत्या स्वरूपातील असतात. त्याचप्रमाणे काही प्रासंगिक स्वरूपाची मेळाव्यासारखीसुद्धा असतात. यामध्ये स्थानिक लोकांच्या गरजा विचारात घेऊन त्यांच्यासाठी उपयुक्त असणाऱ्या आधुनिक शोधांचे, वैज्ञानिक प्रगतीचे प्रदर्शन करून त्यांचे प्रबोधन केले जाते. उद्ये उदा, जंगल संवर्धन, रेशीम उत्पादन, मधुमक्षिका पालन, बागवकाम इत्यादी. त्याचबरोबर अशा वस्तुसंग्रहालयांमधुन स्थानिक वस्तुंचाही समावेश केला जातो.

6) बाल वस्तुसंग्रहालय →
ज्या स्वरूपाच्या वस्तुसंग्रहालयातून अशा प्रकारच्या वस्तु प्रदर्शित केल्या जातात किंवा विविध कार्यक्रम राबविले जातात, की ज्यामुळे मुलांना एक अनौपचारिक शिक्षण मिळून जाते अशांना 'बाल वस्तुसंग्रहालय' असे म्हणतात. यामध्ये मुलांना वस्तुसंग्रह 'हस्तकला' दिली जाते. 1899 मध्ये स्थापन झालेले 'बुक मिनि'

चिन्ड्रन्स म्युझियम' हे जगातील पहिले बाल वस्तुसंग्रहालय होय. अमेरिकेतून जगभर या बाल वस्तुसंग्रहालयाच्या संकल्पनेचा वेगाने प्रसार झाला. यासाठी 1962 मध्ये 'असोसिएशन ऑफ चिन्ड्रन्स म्युझियम' ही संस्था आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्थापन झालेली आहे.

- 7) बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालय → बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालयांमध्ये विविध आवडीनुसार वस्तूंचे व्यवस्थित वर्गीकरण करून विविध निकषांखाली विधिका (divisions) निर्माण करून अशांचे प्रदर्शन केले जाते. अर्थातच या सर्व वस्तु ऐतिहासिक परिपेक्ष्यातून मांडलेल्या असल्याने यांच्या विकासाच्या आपल्याला बोध होत असतो. बहुतेक राष्ट्रीय व प्रादेशिक स्वरूपाची वस्तुसंग्रहालये यामध्ये मोडतात. जसे नॅशनल म्युझियम नवी दिल्ली, इंडियन म्युझियम कोलकाता, सालारजंग म्युझियम हैद्राबाद, छत्रपती शिवाजी महाराज म्युझियम मुंबई, राजा केळकर वस्तुसंग्रहालय पुणे आणि सर्व राज्य पुरातत्त्वीय खात्याच्या नियंत्रणाखाली असणारी राज्य वस्तुसंग्रहालये होय.

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

AP. Shank

Suppliment No. :

Roll No.

Class

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

1]

वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिहा.

प्रस्तावना :-

लोकराजानाप्रमाणेच लोकप्रशिक्षण ही वस्तुसंग्रहालयाची जबाबदारी आहे. त्याने वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती पचंड प्रमाणावर वाढलेली दिसून येते. याचा प्रत्यक्ष परिणाम म्हणजे वस्तुसंग्रहालयाचे विविध प्रकार होय. उदा. वस्तुसंग्रहालयाच्या विविध प्रकारांवरून आपल्याला सर्वसाधारणतः प्रगत वस्तुसंग्रहालयाचे तीन प्रकारावरून विभागलेली दिसून येतात. कलात्मक, ऐतिहासिक आणि शास्त्रीय प्रकारावरून वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार पडतात.

वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार :-

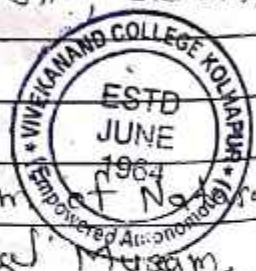
- 1) ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय
- 2) कला वस्तुसंग्रहालय
- 3) शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय
- 4) मानवशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय
- 5) खोलीय वस्तुसंग्रहालय
- 6) बाल वस्तुसंग्रहालय
- 7) बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालय

1) ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय :- मानवी जीवनाचा हजारा वर्षांपासूनचा इतिहास आहे. प्राचीन काळापासूनच मध्ययुगीन काळातून आधुनिक काळात या काळातील माहिती उखलनाद्वारे इतिहास संशोधकांना प्राप्त झालेली आहे. महाराष्ट्राने व भारताचे इतरही ठिकाणी मध्ययुगीन व मराठा काळातून वीस दहानांचा मागोवा घेण्यासाठी उत्खनन चालू आहे. अशा ठिकाणी सापडलेली मानवी जीवनाशी संबंधित वस्तुचे संकलन करून ठेवण्यासाठी वेगवेगळ्या काळातूनही संबंधित असलेली अशी वस्तुसंग्रहालया वस्तुंची जतन करून ठेवण्यासाठी महत्वाची ठरतात. तसेच काही ऐतिहासिक महत्वाच्या व्यक्तींच्या स्मरणार्थ अथवा वर्तमानकालीन थोर व्यक्तींच्या खाजगी वस्तुंची संग्रहालये उभारलेली असतात. अशांना व्यक्तिविषयक संग्रहालये म्हणता येईल.

2) कला वस्तुसंग्रहालय :- प्राचीन काळापासून ते मध्ययुगीन काळापर्यंत राव करणाऱ्या सत्ताधीशांनी आपल्या काळात सुनिष्ठा शिल्पकला व चित्रकलेचा विकास केसाचा दिसून येतो. कलेच्या क्षेत्रातील काही उदाहरणे पाहिल्यास सामान्य रूपाची माहिती मिळते. उदा. मथुरा, आंबिका, जालिक, बडोदा, नांदेदा अशा अनेक ठिकाणी कलेचे हे प्राचीन आविर्भाव प्राप्त झाले आहेत. ते संग्रहालयात संकलन करून ठेवण्यात आलेले आहेत. या वस्तुंमधून आंधारे कलेच्या क्षेत्रांमध्ये भारतीय लोकांनी केलेल्या कला क्षेत्राची माहिती मिळवणे शक्य झालेले आहे. कला वस्तुसंग्रहालयामध्ये भारतामधील नॅशनल गॅलरी ऑफ मॉडर्न आर्ट, दिल्ली, आधुनिक म्युझियम ऑफ इंडियन आर्ट, कोलकाता यांचा उल्लेख करावा लागेल.

3) शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय :- शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयांमध्ये Museum of History, Museum of exact / applied science, Technological Museum. अशा प्रकारच्या वस्तुसंग्रहालयाचा समावेश होतो. निरोगी इतिहास वस्तुसंग्रहालयानुसार व पर्यावरणाचा ऐतिहासिक विकास अशा प्रकारे दाखविला जातो की, आयोगी प्रेक्षकांमध्ये आपला पर्यावरणाबाबत असुन निर्माण होईल तसेच त्यांच्यात मानव पर्यावरणाच्या अहम संबंधांचे ओळख करून घेण्याबाबत जागृती निर्माण होईल आणि त्यांच्या मनाने पर्यावरणाच्या अहमतेबाबत आपल्या निर्माण होईल. यामध्ये आपला पर्यावरणातील विविधता आपण व पर्यावरण संबंध, पर्यावरणासमोरील प्रश्न याबाबत माहिती दिली जाते.

4] मानवशास्त्राविषयक वस्तुसंग्रहालय :- अलीकडे मानवशास्त्राविषयक वस्तुसंग्रहालयाची निर्मिती होऊ लागलेली आहे. यामध्ये आदिवासी

जमातीच्या वस्तूनीचे प्रदर्शन घडविणाऱ्या वस्तु व स्थापन प्रकारांचा समावेश केला जातो. असे, यांची घरे, देणांदिन वापराच्या वस्तु, उपजीवीकेची साधने, पारंपारीक लहानाची साधने, कला प्रकार, वाद्ये, उडसवानील साधने देवक मुखारे, आस्त्राणे इत्यादी यामधून आपसा आदिवासी वस्तूनीची आणि निसा विश्वाचे, निसा प्रेतिदसीक व मासिक नैसर्गीक व पर्यावरणीय जैवमधून समग्र व व्यापक आकलन होण्यास मदत मिळते. उदा: पुणे विद्यापीठ येथील मानवशास्त्राविषयक संग्रहालय, पुणे, कोपाळ येथील इंदिरा गांधी मानव संग्रहालय.

5] ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय :- हे संग्रहालये ग्रामीण भाषातून निर्माण केली जातात. हे सकातर गावामध्ये स्थिर असताना फिरत्या स्वरूपातील असतात. साध्यासाध्या काही प्रासांगिक स्वरूपाची मेळावासारखीसुद्धा असतात. यामध्ये स्थानीक लोकांच्या वस्तू विप्रेषण घेऊन सध्यासाठी उपयुक्त असणाऱ्या आधुनिक शोधांचे, वैज्ञानिक प्रगतीचे प्रदर्शन करून आले त्याचे स्वीक्षण केले जाते.

6] बाल वस्तुसंग्रहालय :- ज्या स्वरूपाच्या वस्तुसंग्रहालयानुन अशा प्रकारचा वस्तु प्रदर्शन केला जाताना किंवा विविध कार्यक्रमांमध्ये ज्ञात जाताना, की ज्यामुळे लोकांना सका उनोपचारिक शिक्षण मिळून जाते. अशांना 'बाल वस्तुसंग्रहालय' असे म्हणतात. यामध्ये मुलांना वस्तुसंग्रहा 'हाताकायता' दिली जाते. १९६६ मध्ये स्थापन झालेले 'शुक्रालेन चिह्नन म्युझियम' हे जगातील पहिले बाल वस्तुसंग्रहालय होय. अमेरिकेतून पराक्रम या बाल वस्तुसंग्रहालयाचा संकल्पनेचा बेगान संभाव झाला यासाठी १९६६ मध्ये 'असोसिएशन ऑफ चिह्नन म्युझियम' हे संस्था आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्थापन झालेली आहे. भारतामधील बालसंग्रहा, नवी दिल्ली हे सका महत्वाचे बाल वस्तुसंग्रहालय आहे.

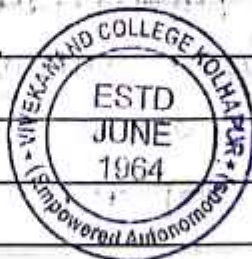
७) बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालये :- बहुविध उपयोगी वस्तुसंग्रहालयांमध्ये विविध आवडीनुसार वस्तुंचे प्रदर्शन केलेले असते. यांमध्ये वस्तुंचा दोक लोड नये म्हणून अशा विविध वस्तुंचे व्यवस्थित वर्गीकरण करून निरुपद्रवाती विधीका (दबा/दुगळे) निर्माण करून अशाचे प्रदर्शन केले जाते. अशीतच या सर्व वस्तुं जेणेद्वारेच भारिप्रदेशातून मांडलेल्या असल्याने याच्या विहारांसाठी आपल्याला बोध होत असतो. बहुतेक राष्ट्रीय व प्रादेशी स्वरूपाची वस्तुसंग्रहालये यांमध्ये मोडतात जसे महानगर म्युजियम नवी दिल्ली, इंडियन म्युजियम, कोलकाता, आलारॉन म्युजियम हैद्राबाद, छत्रपती शिवाजी महाराज म्युजियम मुंबई, यांचा वस्तु संग्रहालय पुणे आणि सर्व श्या पुरावस्तुसंग्रहालय खासगांव नियंत्रणाखाली असणारी अशा वस्तुसंग्रहालये होय.

• वस्तुसंग्रहालय व्याख्या :-

१) राष्ट्रीय सांस्कृतिक ठेवा, जतन करून ठेवण्यास ठिकाण म्हणजे वस्तुसंग्रहालय होय.

२) जी संस्था आपला भारी पीढ्यांसाठी वस्तुची जतन करून ठेवते माहिती देते व लोकांचे मनोरंजन करून शिक्षण देते अशा संस्थाना वस्तुसंग्रहालये म्हणतात.

३) समालाला जेव्हा हेनारी संस्था म्हणजे वस्तुसंग्रहालय म्हणतात.

Name: - Vaishnavi Soriyan Warde.

॥ ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार ॥

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साबुळे

14747

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor.

[Signature]

Suppliment No. :

Roll No. :

Class - B.A.F.Y

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

1) वस्तुसंग्रहालयाची व्याख्या सांगून त्याचे प्रकार लिख.

• प्रस्तावना:

लोकसंजालाप्रमाणेच लोकप्रचिद्धता ही वस्तुसंग्रहालयाची जबाबदारी झाल्याने वस्तुसंग्रहालयाची व्याप्ती प्रचंड प्रमाणावर वाढलेली दिसून येते. याचा प्रत्यक्ष परिणाम म्हणजे वस्तुसंग्रहालयाचे विविध प्रकार होय. अशा वस्तुसंग्रहालयाच्या विविध प्रकारांपैकीच आपल्याला सर्वसाधारणतः जगत वस्तुसंग्रहालये तीन निमुखावर विभागलेली दिसून येतात. कुलासक्त, ऐतिहासिक आणि शास्त्रीय निमुखावरच वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार पडतात.

• वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार:

- 1) ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालय
- 2) कुला वस्तुसंग्रहालय
- 3) शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालय
- 4) साम्यशास्त्रविषयक वस्तुसंग्रहालय
- 5) ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय
- 6) बाल वस्तुसंग्रहालय

૩) બહુવિધ ઉપયોગી વસ્તુસંગ્રહાભય.

૧) ઐતિહાસિક વસ્તુસંગ્રહાભય:-

માનવી જીવનારા ટંકાણે ~~અર્થપૂર્ણ~~ વર્ગપાયુનવા
ઇતિહાસ છે. પ્રાચીન કુળપ્રમાણે મહાયુગીન કુલકંઠ
આધુનિક કુલકંઠ યા કુલકંઠ માટેની ઉત્કલનદ્વારે
ઇતિહાસ સંશોધનપ્રાપ્ત જાણેલી છે. મહાપદ્મત વ
મારતનીસ હતરે હિંદુની મહાયુગીન વ મરહા કુલકંઠ
નીસ ઘટનાંયા માગેલા ઘોષાસહી ઉત્કલન ઘાતૂ છે.
અથા હિંદુની આપદ્મતેલા માનવી જીવનાહી સંબંધાતીસ
વસ્તુ સંકુલન કરુન ટેવળાસહી વેગવેગરૂપ
કુલકંઠાહી સંબંધીત અંસલેલી અહીં સંગ્રહાભયે વસ્તુ
જનન કરુન ટેવળાસહી મહત્વાયે ઠરતાત, તલેય કુલ
ઐતિહાસિક મહત્વાયેલા વ્યક્તિયેલા રમરણી અથવા
વર્તમાનકાલીન ચોર વ્યક્તિયેલા જાણી વસ્તુ સંગ્રહાભયે
આરલેલી અમનાત અથાજા વ્યક્તિવિષયક સંગ્રહાભયે
મહત્તા યેનીસ.

૨) કુલા વસ્તુસંગ્રહાભય:-

પ્રાચીન કુળપ્રમાણે તે મહાયુગીન કુળપ્રમાણે રાજ્ય
કરુનાયા સત્તાદીયાંની આપદ્યા કુળકાત મૂર્તિપુત્રા, હિંદુપુત્રા
વ વિષકુલેલા વિષકુલેલા દિસૂન યેતો. કુલેલા કૌતલીસ
કુલે કુદાહરો પાલેલાસ અસામાન્ય સ્વરૂપાહી પ્રગતી
કુલેલા જાણવે. કુદા: મધુરા, આંજિત, નાહીક, અડેલા, નાંજ
અથા અન્ય હિંદુની કુલેલા જે પ્રાચીન અવશેષ પ્રાપ્ત જાણે
આટેત તે સંગ્રહાભયાત સંકુલન કરુન ટેવળાત જાણે
આટેત. યા વસ્તુલેલા આઘરે કુલેલા કૌતકમહી આરતીય
સંકુલેલા કુલ કૌશલ્યની માટેની મિલવે શક્યા
જાણેલા છે. કુલા વસ્તુસંગ્રહાભયે આરતામાહીસ
નંજનસ ગંભીર ઓફ મોડેન આધુનિક મધુરા
ઓફ હિંદીસ છે. કુલકુલેલા કુલકુલેલા કુલકુલેલા

3) शास्त्रीय पस्तु संग्रहालय:-

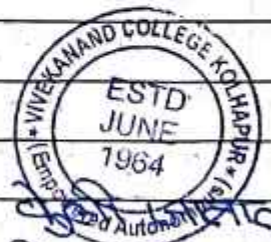
શાસ્ત્રીય વસ્તુસંગ્રહાલયો Museum of Natural History, Museum of exact/limited Science, Technological Museum
આશા પ્રકારે વસ્તુ સંગ્રહાલયો આ સમાવેશ થતો. નિચી
જાતના વસ્તુસંગ્રહાલયો વ પર્યાવરણના મેનિફેસ્ટ વિષય
આશા પ્રકારે દર્શાવેલા જાતો કી, બાયોલોજી પ્રેક્ષકોમાંથી આપણા
પર્યાવરણાચાર્ય ઉત્સુકતા નિર્માણ થોઈલ તમેવ બાબત માનવ
પર્યાવરણના અસરબદ્ધો આપણા કુલન દોષાચાર્ય જાણી
નિર્માણ થોઈલ આશી : બાબતો માનવ પર્યાવરણના અસરબદ્ધો
આશા નિર્માણ થોઈલ. આશાથી આપણા પર્યાવરણની વિવિધતા
આપણા વ પર્યાવરણ અસરબદ્ધ પર્યાવરણની પ્રજા આશા
માટેની દિલી જાતે થોઈલ આશા 'અસરબદ્ધ' વ પ્રકૃતી
આશા અસરબદ્ધ આશા આશા જાતો.

4) मानवशास्त्रविषयक पस्तुसंग्रहालय:-

મોલોકુડે મનવજ્ઞાસ્ત્રવિવચનુ વસ્તુસંગ્રહસ્વાદીતી નિર્મિતી
દેકા લાગલેલી કાટે. લાસદ્યે આદિવાસી જમાતીલ્યા અંસ્કૃતી
પ્રદર્શન દાહુવિભાગા વસ્તુ વ રચાપત્ય પ્રકારાંચા. અમાલેજા કેવા
જાતો. અસે ત્યાંહી ઘરે, દૈનંદિન વાપરત્યા વસ્તુ, ઉપનીવિકેલી
સાદાને, પારંપારિકુ રાજાદી સાદાને, કુલા પ્રકાર, વાદો,
ઉત્સવાતીસ સાદાને, દેવકુ મુલાવે, શસ્ત્રાસ્ત્રે ફલ્યાદી. લાસદ્યુન
આપલ્યાસા આદિવાસી અંસ્કૃતીલે અઠી તિલ્યા વિશ્વાસે, તિલ્યા
પેતીતાસિકુ વ માનસિકુ, નૈસર્ગિકુ પરંપિરતીય ધોમ્પ્રેમદ્યુન અમગ્ર
વ વ્યાપકુ આયુસજ દોલ્યાસ મદત મિલતે. ઉદા. પુત્રે વિદ્યાપીઠ
ચેલીસ મનવજ્ઞાસ્ત્રવિવચનુ સંગ્રહસ્થ, પુત્રે ક્રોપાકુ ચેલીસ
ફદિલ ગાંહી માનવ સંગ્રહસ્થ.

5) ग्रामीण वस्तुसंग्रहालय:-

हि वस्तुसंग्रहालये ग्रामीण भागातच निर्माण केले जाईल.
हि एकुलत गावांमधूनच इथेर भासतात अथवा फुलत्या रचकपा-
लीस असतात. त्याचप्रमाणे कुही प्रांतीय रचकपाती

મેળાવ્યાસારનીમુદ્દત અસતત. યામદહી સ્થાનિક લોકોવ્યા
ગરબા વિદ્યારત ઇકન વ્યાધ્યાસારી અપયુક્ત અસ્થાયા
આધુનિક શોધાલે. વૈજ્ઞાનિક પ્રગતીલે પ્રદર્શન કરુન લાંબો
પ્રબોદન કેલે જાતે.

૬) બાલ વસ્તુસંગ્રહાલય:-

જ્યા સ્વકપાલ્યા વસ્તુસંગ્રહાલયાતૂન આજા પ્રકારલ્યા વસ્તુ
પ્રદર્શન કેલ્યા જાતાન વિવિધ કુલીકમ રાખલેલે જાતા.
જી જ્યામુલે સુલાંના મુકુ અનોપધારિક શીક્ષણ નિમૂન જાતે
આજાના 'બાલ વસ્તુસંગ્રહાલય' આલે સ્થળતાલ. યામદહી
સુલાંના વસ્તુસંગ્રહ 'હાતાલુપલા' દિલ્લા જાતે. ૧૮૯૯ મદહી
સ્થાપન જાલેલે 'લુકાલેલ ઇલ્ફ્રુસ મ્યુઝિયમ' હે જાતાલીલ
પરિલે બાલ વસ્તુસંગ્રહાલય હોલ. અમેરિકેતૂન જાગમર લા
બાલ વસ્તુસંગ્રહાલયાલ્યા અંકુલપાલેલા વેગાત પ્રસાર જાલા.
લાસાહી ૧૯૬૨ મદહી 'અયોસિપલન ઓફ ઇલ્ફ્રુસ મ્યુઝિયમ'
હી સંરલ્યા. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરવાર સ્થાપન જાલેલી આલે
મારતામદીય બાલમળન, નવી દિલ્લી હે મુકુ મદલ્પાલે બાલ
વસ્તુસંગ્રહાલય આલે.

૭) બહુવિધ અપ્લોગી વસ્તુસંગ્રહાલય:-

બહુવિધ અપ્લોગી વસ્તુસંગ્રહાલયામદહી વિવિધ આવદીમુલ્યાર
વસ્તુલે પ્રદર્શન કેલેલે અસતે. યામદહી વસ્તુલા શોધાલ
હોમ નલે સ્થળૂન આજા વિવિધ વસ્તુલે લ્યવાસીત વર્ગીકરણ
કરુન નિમૂપાલ્યાલી વિધીકા. નિર્માણ કરુન
આજાલે પ્રદર્શન કેલે જાતે. આજીતલે લા સર્વ વસ્તુ મેનિટાસિક
પરિપ્રેક્ષાતૂન માંદુલેલ્યા અસલ્યાલે લાલ્યા વિપ્રાસંજા આપલ્યાલ
બોધ હોત અસતે. બહુલેકુ રાષ્ટ્રીય આજીતલે સ્વલપાલી
વસ્તુસંગ્રહાલયે યામદહી મોહતાલે જાલેલે મ્યુઝિયમ
નવી દિલ્લી, હાડિયન મ્યુઝિયમ. આલારંજન
મ્યુઝિયમ કોલે હેદ્રાબાદ હાપ્લી. આજીતલે મહારાજ મ્યુઝિયમ
મુંબઈ. લાજા વસ્તુ સંગ્રહાલયા પૂને આજી. લાજી રાજ્ય પુલકલ્લીય

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

Subject :

Test / Tutorial No. :

Div. :

Suppliment No. :

Roll No. :

Class :

छात्राच्या निबंधासाठी असणारी राज्य वस्तुसंग्रहालय होय.

• वस्तुसंग्रहालय व्याख्या:-

- १) राष्ट्राचा सांस्कृतिक ठेवा, जतन करून ठेवण्यास ठिकाण म्हणजे वस्तुसंग्रहालय होय.
- २) जी संस्था आपल्या माली पिढ्यांसाठी जतन करून ठेवते, माहिती देते. व सोप्याते मनीसजण करून ठेवते अशा संस्थाला वस्तुसंग्रहालय म्हणतात.
- ३) समाजाचा ~~संग्रह~~ सेवा देणारी संस्था म्हणजे वस्तुसंग्रहालय म्हणतात.

Name- Om Suresh Jadhav

॥ ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार ॥

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साबुळे

26580

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

SUPPLIMENT

Signature
of
Supervisor

Phavle

Suppliment No. :

Roll No. :

Class :

B.A. - I

Subject : History. VSC

Test / Tutorial No. :

Div. 2

प्रश्न

वस्तुसंग्रहालयाची वाख्या खाशेल्या तऱ्हेने प्रकार लिहा.

→ वस्तुसंग्रहालयाची वाख्या - भारतीय संस्कृती कोशा मध्ये "नामाविद्ये वस्तुया संग्रह जिणे व्यवस्थितपणे ठेवलेला असतो अशा स्थानाला संग्रहालय किंवा वस्तुसंग्रहालय म्हणतात" अशी संग्रहालयाची वाख्या केली जाते.

International Council of Museums' (ICOM) या संस्थेने संग्रहालयाची वाख्या संशोधन, संघटन, प्रशासन व प्रदर्शन या घटकांना केंद्रभूत केलेली आहे. ती

अशी, "A museum is permanent establishment, administered in the general interest for the purpose of preserving, studying, enhancing to the public for its objects and specimens of cultural value, artistic, historical, scientific, and technological collections, botanical, and zoological gardens and aquaria."

"मानवी जीवनाच्या भूत, वर्तमान आणि भविष्य यांच्यातील सर्व व्यवहारासंबंधी वस्तुचे ऐतरेय सांठवणे, संशोधन करून भनोरणन व ज्ञान या साधनांनी

सुंदी वगैरयास मदत करणारी संस्था म्हणजे संग्रहालय?" अशी व्याख्या श.म. केतकर यांचा 'संग्रहालय परिचय' या ग्रंथाने आढळते. या संदर्भात युनेस्को ने संग्रहालयाची व्याख्या खाली प्रमाणे केलेली आहे व ती सर्वमान्य ठरवलेली आहे. "सर्वसामान्यांचे हित संरक्षणासाठी, अभ्यासासाठी ज्या अनेक साधनांचा वापर केला जातो. आणि विशेषतः जगतोच्या आनंदासाठी जी वस्तू आणि विशेषतः जगतोच्या आनंदासाठी जी वास्तू असते त्याला वस्तुसंग्रहालय म्हणतात." अशा वस्तुसंग्रहालयात सांस्कृतिक मुल्ये, कलात्मक वस्तू, ऐतिहासिक, शास्त्रीय, तांत्रिक लांबीचा प्रदर्शन केले जाते.

भारतातील वस्तुसंग्रहालयांचे प्रकार - भारतामध्ये अनेक प्रकारची संग्रहालये पहावयास मिळतात. या संग्रहालयांचे विशिष्ट नावांनुसार वर्गीकरण केले जाते. यांमध्ये

अ] वस्तूंना प्राधान्य देऊन केलेले वर्गीकरण.

ब] निर्मितीचा उद्देश लक्षात घेऊन केलेले वर्गीकरण.

अशा प्रकारे संग्रहालयातील संग्रहीत वस्तू व संग्रहालय उभारणीचा उद्देश या आधारावर संग्रहालयाचे खालील प्रकार विभागले जातात.

अ] ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहालये - प्रतिकृती, नकाशे, निवासस्थाने, प्राचीन इमारतीचा प्रतिकृती, चित्रे, प्रेक्षासिक चिन्हे या माध्यमांद्वारे इतिहास विषयक चित्रण उभे केले जाते. चाक्षुरिक पुरातत्त्वीय स्थळे, ऐतिहासिक स्मारके, युद्धभूमी आणि व्यक्ती यांचा आठवणी म्हणून या संग्रहालयांचे उभारणी केली जाते.

२] नॅशनल हेरीटेज प्रिझर्वेशन सोसायटी मुसियम, बुंधी, राज्य स्थापन

२] नॅचरल हिस्ट्री म्युझियम वेंकम करक.

३] नॅचरल हिस्ट्री म्युझियम पंजपुर्ना, प. बंगाल.

ब) पुरातन वस्तु संग्रहालये - १९०४ साली सारनाथ या ठिकाणी उत्खनन स्थान संग्रहालय स्थापन करण्यात आले. त्यानंतर मधोमधो - वेडा, हडाप्पा, तक्षशिला या ठिकाणी सर जॉन मार्शल यांचा प्रयत्नांमुळे संग्रहालये उभारण्यात आली. सारनाथ या ठिकाणीचे उत्खनन स्थान संग्रहालय हे भारतातील पहिले संग्रहालय होय. अशा प्रकारची अनेक संग्रहालये भारताच्या निष्कावनात आहेत.

- १] ऑफिओलॉजिकल म्युझियम, रेड फोर्ट, दिल्ली
- २] हरिप्रसाद प्रानिय पुरातन संग्रहालय, मुकुंदल सागर, हरियाणा
- ३] ऑफिओलॉजिकल म्युझियम, अहमद, राजस्थान
- ४] ऑफिओलॉजिकल म्युझियम, जालंधार, राजस्थान
- ५] म्युझियम ऑफ अन्टिक्विटिज, जामनगर, गुजरात

क) कला वस्तुसंग्रहालये - कला वस्तुसंग्रहालयांत चित्रकला, मूर्तीकला, नक्षीकला, औद्योगिक कला आणि आदिवासी कलांचा समावेश होतो. तसेच लघुप्रदर्शना संग्रहालयांत पुरातन कला अवशेष आणि लोककलेचा समावेश होतो. अशा प्रकारे संग्रहालये भारताच्या सर्व राज्यांत पहायला मिळतात.

- १] डोम्टा अर्ट गॅलरी, जम्मू
- २] कॉष्ट म्युझियम, थापर हाऊस, न्यु दिल्ली
- ३] नॅशनल गॅलरी ऑफ आर्ट, न्यु दिल्ली
- ४] कला प्रकाशनी, पंजाब, गोवा
- ५] आरत कला भवन, वाराणसी
- ६] श्री अवांनी चित्र संग्रहालय, भोपाळ, महाराष्ट्र

ड) औद्योगिक वस्तुसंग्रहालये - शास्त्रीय वस्तुसंग्रहालयांमध्ये शास्त्रीय क्षेत्रात आलेली प्रगती दर्शवतात. त्या शास्त्रीय शोधांचे प्रत्यक्ष वनद्वारांमध्ये जे रुपांतर घेतले आहे ते 'Application of science' असे म्हणतात.

૧) પરમનંદ શિક્ષાવિશાલ ઓફ બિલ્ડિંગ
મેટરિયલ, નિરમનશ્રવન, ન્યુ દિલ્હી.

૨) ટાટા સંગ્રહાલય, પુણે, મહારાષ્ટ્ર.

૩) સેન્ટ્રલ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ મ્યુસિયમ, મુદ્રાલ, તામિલનાડુ.

૪) કોરેજા ઇન્ડસ્ટ્રિયલ મ્યુસિયમ, ગુવાહટી, આસામ.

૩) મંદિર વ કિલ્લા વસ્તુસંગ્રહાલયે મંદિરે કિંવા કિલ્લા સ્થાપત્ય
ઇતિહાસાવેષમાં સ્થાયી કરીને ઘડવળે મંદિરે, પર્ચ, મઠ, ઝવણમ
વ કિલ્લે રત્નાદી ઠિકાણી ધાર્મિક વસ્તુ ઠેઠેલખા અસનાત.
ભારતીય પદિલે મંદિરે સંગ્રહાલય તંજાવર મેથીલ જરદીવર
મંદિરાતીલ રાજરાજા સંગ્રહાલય યા નાવોને સ્થાપન સોલે. સા -
પ્રમાણે શીરંગ મંદિરાતીલ સંગ્રહાલય, મુદુરાઈ મેથીલ મીનાક્ષી -
સુંદરેશ્વર મંદિરાતીલ સંગ્રહાલય દી વિશેષ ઉલ્લેખનિય ઓર.

૨) સેન્ટ્રલ રિઝર્વ મ્યુસિયમ, અમૃતસર, પંજાબ.

૨) બેલી મ્યુસિયમ, બેલી ટેમ્પલ, મોપાક, મધ્યપ્રદેશ.

૨) દિંગાવર જૈન મ્યુસિયમ, સંગીર, મધ્યપ્રદેશ.

૪) શ્રી. મિનાક્ષી સુંદરેશ્વર ટેમ્પલ મ્યુસિયમ, મુદુરાઈ
તામિલનાડુ.

૩) શ્રી. વેકટેશ્વર મ્યુસિયમ, તિરુપતી, આંધ્રપ્રદેશ.

8

10

